

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ „ISTORIE. CIVILIZAȚIE. CULTURĂ”

PAPI ȘI GLOSSATORI

REGATUL UNGARIEI ÎN CENTRUL PREOCUPĂRILOR ECLEZIOLOGICE ȘI JURIDICE ALE OCCIDENTULUI LATIN

(Teză de doctorat)

Rezumat

Coordonator științific:

Acad. Prof. Univ. Dr. IOAN-AUREL POP

Doctorand:

CĂTĂLIN RUSU

Cluj-Napoca

2025

CUPRINS

INTRODUCERE – 5

Argumentum – 5

Metodologie – 14

Sinopsis la capitolele tezei – 18

Mulțumiri – 21

CAPITOLUL I: Nașterea Bisericii Romane și originile primatului pontifical (secolele IV–V) – 23

Un subiect puțin explorat – 24

Episcopia Romei împrumută expresii juridice din dreptul roman – 26

Sucesiunea petrină între teologie și drept roman – 29

Justificare prin dreptul roman: *haereditas* – 32

Adrogatio – 33

Consortium – 35

Proprietatea ecleziastică uzufructuară – 37

La sfârșitul Antichității – 37

Concluzie – 41

CAPITOLUL II: Papa Gelasius I și instrumentul de guvernare al Bisericii Romane – 44

Diferențe istoriografice – 47

Chestiunea ereziei monofizite în secolul al V-lea – 52

Contextul juridic al episcopiei Romei – 57

Episcopul Romei și primele concilii ecumenice – 59

Duo sunt și dreptul roman post-clasic – 61

Concluzie – 68

CAPITOLUL III: Originea legăturilor dintre Regatul Ungariei, Sfântul Scaun și Imperiul German: comitatul Pannoniei la intersecția dintre două puteri europene (secolele IX–XI) – 71

Occidentul medieval – un conglomerat de jurisdicții sacre și temporale – 71

Sfântul Scaun și misionarismul timpuriu – 76

Un alt tip de misionariat venit pe calea Imperiului – 82

Pannonia – de la avari la carolingieni – 87

Pannonia în disputa dintre Imperiu și Sfântul Scaun – 91

Venirea maghiarilor. Tentativele Imperiului Ottonian – 95

De a-i aduce sub ascultare pe maghiari – 95

Concluzie – 104

CAPITOLUL IV: Sfântul Scaun și Regatul Ungariei până la sfârșitul secolului al XIII-lea – 106

Politica hierocratică a Sfântului Scaun – 108

De la Grigore al VII-lea la Inocențiu al IV-lea – 108

Inocențiu al III-lea și *plenitudo potestatis* – 110

Inocențiu al IV-lea și justificarea istorică	– 111
A autorității pontificale	– 111
Hostiensis despre <i>plenitudo potestatis</i>	– 113
Regatul Ungariei între secolele al XI-lea și al XIV-lea	– 115
Regatul Ungariei privește spre Sfântul Scaun	– 119
O dezbatere cu ecou în <i>Christianitas</i> : excomunicarea	– 121
Roma privește spre Regatul Maghiar	– 127
Regimul fiscal al Sfântului Scaun în Regatul Ungariei	– 130
Concluzie	– 139

CAPITOLUL V: Regatul Ungariei în spectrul canoniștilor secolului al XIII-lea – 141

Arhiepiscopia de Strigoniu și relația cu Sfântul Scaun	– 142
Glossatori și canoniști	– 144
Un caz de <i>postulatio</i> în Regatul Ungariei	– 147
Despre <i>postulatio</i> și sistemul alegerilor în Evul Mediu	– 150
Glossatorii și cazul de la Strigoniu:	– 156
Bernardus Papiensis și Johannes Teutonicus	– 156
Paulus Hungarus	– 164
Hostiensis și Inocențiu al IV-lea	– 168
Concluzie	– 184

CONCLUZII – 188

ANEXE – 197

Anexa 1	
Documente inedite	– 198
Anexa 2	
Documente editate	– 204

BIBLIOGRAFIE – 219

Lucrarea de față se înscrie în domeniul istoriei dreptului canonic medieval și explorează, în profunzime, modul în care Regatul Ungariei s-a integrat în rețeaua ecleziologică și juridică a Occidentului latin. Teza propune o analiză detaliată a interacțiunii dintre Sfântul Scaun și autoritățile ecleziastice și laice maghiare, punând accent pe felul în care acest regat a fost receptat în gândirea juridică a Evului Mediu târziu. În centrul cercetării se află două lucrări fundamentale ale canonisticii medievale: *Summa aurea* a lui Hostiensis (Henric de Segusio) și *Apparatus in quinque libros Decretalium* al Papei Inocențiu al IV-lea, considerate aici ca instrumente esențiale pentru înțelegerea doctrinelor juridico-politice ale Bisericii în secolele XIII–XIV.

Prin comentariile elaborate în aceste două opere, autorul analizează modul în care conceptele juridice de *plenitudo potestatis*, *ius commune*, legitimitatea succesiunii, raportul dintre sacru și profan, precum și instrumentele de control asupra episcopilor, au fost dezvoltate, glosate și aplicate în spațiul regatului maghiar. Cele două tratate nu sunt tratate doar ca texte doctrinare, ci ca manifestări ale unei gândiri juridice vii, care răspunde la provocările practice ale timpului și reglementează relații concrete între Papă și regii, între canonicii locali și Scaunul Apostolic.

Teza urmărește în mod special o speță concretă: un conflict de alegere episcopală din dieceza de Esztergom, la începutul secolului al XIII-lea, care a fost soluționat prin decretala *Bonae memoriae II* a Papei Inocențiu al III-lea. Această situație de *postulatio* – un procedeu juridic folosit în cazul în care dreptul de alegere era afectat de un viciu de procedură – este comentată atât de Hostiensis în *Summa aurea*, cât și de Inocențiu al IV-lea în *Apparatus*. Analiza acestor interpretări arată cum glossatorii au transformat speța ungară într-un precedent canonic cu implicații pentru întreaga Creștinătate. Astfel, Regatul Ungariei este perceput nu ca o periferie a Occidentului, ci ca un laborator juridic, în care principiile canonice sunt testate, aplicate și reinterpretate.

Din punct de vedere metodologic, cercetarea combină lectura critică a surselor canonice latine cu contextualizarea istorică riguroasă, utilizând manuscrise, ediții critice, dar și corespondență pontificală, registre fiscale și documente juridice din arhivele din Roma, Vatican, Germania și Ungaria. Autorul propune o sinteză între abordările tradiționale ale istoriografiei hierocratice – reprezentate de autori precum Ullmann, Gaudemet sau Kuttner – și direcțiile contemporane ale microistoriei canonice, care pun accent pe manuscrise, cazuri particulare și aplicabilitate locală. În această cheie, cercetarea devine un punct de întâlnire între teoriile centrale ale Bisericii și aplicațiile lor în teritorii aflate la marginea geografică a *Christianitas*.

În cadrul tezei este reconstituit traseul formării plenitudinii de putere pontificale de la justificările din dreptul roman târziu, trecând prin *Decretum Gratiani*, până la tratatele și glosele secolelor XIII, când Hostiensis și Inocențiu al IV-lea sistematizează și consacră doctrina. În special, *Summa aurea* oferă o construcție teoretică completă asupra raportului dintre autoritatea spirituală și cea seculară, iar *Apparatus in quinque libros Decretalium* reprezintă o excepțională operă de glosare a decretalelor papale, incluzând interpretări asupra spețelor regatelor creștine, printre care se numără explicit și Ungaria. Comentariile acestor doi autori asupra Regatului Ungariei nu sunt ocazionale sau decorative, ci sistematice și argumentate, iar prezența lor în glosarele de drept canonic confirmă centralitatea regatului în viziunea juridică a Curiei romane.

Lucrarea dezvoltă și o critică a lecturilor tradiționale ale decretalei *Duo sunt* a Papei Gelasius I, considerând că interpretarea sa ca fundament al teoriei hierocratice este un construct istoriografic târziu, necorespunzător contextului real al redactării epistolei. Autorul propune o lectură contextuală, bazată pe alte scrisori ale lui Gelasius și pe climatul doctrinar al secolului V, arătând că scopul papal nu era afirmarea supremației, ci delimitarea cooperativă a sferelor autorității.

Totodată, este acordată o atenție specială relației complexe dintre Sfântul Scaun și Regatul Ungariei între secolele XI și XIII: procesul de creștinare, integrarea în sistemul fiscal pontifical, Reforma Gregoriană, conflictele episcopale, numirea de arhiepiscopi, tensiunile cu nobilimea locală și impunerea disciplinei canonice. Se argumentează că Ungaria a fost o piesă activă în arhitectura ecleziologică medievală, iar actele juridice generate în acest context au fost analizate și glosate de marii canoniști ai epocii. În acest sens, lucrările lui Paulus Hungarus sau comentariile despre Esztergom nu sunt accidente documentare, ci manifestări ale unei realități instituționale integrate în discursul juridic universal al Bisericii.

Unul dintre meritele esențiale ale cercetării constă în evidențierea funcției normative și interpretative a glossatorilor medievali. Aceștia nu doar explicau legislația pontificală, ci contribuiau activ la formularea dreptului, transformând glosa într-un instrument de putere teologică, juridică și politică. În comentariile lui Hostiensis și Inocențiu al IV-lea, autorul identifică nu doar erudiție juridică, ci și o viziune teologică coerentă asupra lumii medievale: o societate organizată ierarhic, în care Papa este „capul” (*unum caput*), iar regatele sunt membre ale aceluiași „trup al Bisericii”, supus autorității spirituale supreme.

În concluzie, teza demonstrează că prin analiza comparativă a gloselor, decretalelor și contextelor locale de aplicare, este posibilă nu doar reconstituirea unui tablou complex al autorității papale, ci și înțelegerea profundă a funcționării dreptului canonic medieval ca sistem viu, adaptabil, prezent în cele mai îndepărtate regiuni ale Creștinătății latine. Regatul Ungariei devine astfel un spațiu canonic activ, oglindit, interpretat și normativizat în tratatele fundamentale ale juriștilor medievali, fapt care atestă nu doar autoritatea Sfântului Scaun, ci și dinamica sa legislativă, flexibilă și profund conectată la realitățile europene ale epocii.

BIBLIOGRAFIE

I. IZVOARE ISTORICE INEDITE SAU CERCETATE ÎN ORIGINAL

- Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano, Borgh. 257, fol. 08v-09v = **BERNARDUS PARMENSIS, *GLOSA ORDINARIA***.
- Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano, Borgh. 261, fol. 80v = **PAULUS HUNGARUS, *NOTABILIA***.
- Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano, BAV Borgh. 261, fol. 91-102v = **RAYMUNDUS DE PENNAFORTE, *SUMMA IURIS CANONICI***.

II. IZVOARE ISTORICE EDITATE

CRESCENS Ludovicus, *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*, I. Ordine chron. Disposuit, dissertationibus et notiis illustravit Ferdinandus Knauz. Collegit et edidit Ludovicus Crescens Dedek. I, Aegydius Horak, Strigonii, 1874 = **CRESCENS: MONUMENTA ECCLESIAE STRIGONIENSIS**.

Documente privind Istoria României, veacul XI, XII și XIII. C. Transilvania, vol. I (1075-1250), Editura Academiei, București, 1977 = **DIR**.

FEJÉRPATAKY László, *Rationes Collectorum Pontificiorum in Hungaria*, Pápai tized-szedők számadásai 1281-1375, Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae illustrantia, series prima, T. 1, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 2000 = **FEJÉRPATAKY: RATIONES**.

FIRCHOW Evelyn Scherabon, ZEUDEL Edwin H., *Einhard Vita Karoli Magni/ The Life of Charlemagne: The Latin Text with a New English Translation, Introduction and Notes*, traducere de Evelyn Scherabon Firchow și Edwin H. Zeydel, University of Miami Press, 1972 = **FIRCHOW: VITA**.

FRIEDBERG Aemilius, *Corpus Iuris Canonici. Editio Lipsiensis Secunda post Aemilii Ludouici Richteri curas ad librorum manu scriptorum et editionis romanae fidem recognouit et adnotatione critica. Pars secunda Decretalium Collectiones*, Akademische Druck – U. Verlagsanstalt, Graz, 1959 = **FRIEDBERG: CORPUS IURIS CANONICI.**

FRIEDBERG Emil, *Liber extravagantium decretalium din Corpus Iuris Canonici. Editio Lipsiensis Secunda post Aemilii Ludouici Richteri curas ad librorum manu scriptorum et editionis romanae fidem recognouit et adnotatione critica. Pars secunda Decretalium Collectiones*, Akademische Druck – U. Verlagsanstalt, Graz, 1959 = **FRIEDBERG: LIBER EXTRAVAGANTIUM.**

HOLTZMANN, Robert (coord.), *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Diplomata Ottonis II*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1969 = **HOLTZMANN: MGH OTTONIS II.**

HOLTZMANN, Robert (coord.), *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Diplomata I: Pippin, Karlmann und Karl der Grosse (DD Karol. I)*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1969 = **HOLTZMANN: MGH KAROL.**

HOLTZMANN, Robert (coord.), *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Diplomata: Die Urkunden der deutschen Könige und Kaiser, Konrad I., Heinrich I. und Otto I (DD Ko I./ DD H I./ DD O I)*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1969 = **HOLTZMANN: MGH KONRAD.**

HOLTZMANN, Robert (coord.), *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Scriptores rer. Germ. 64*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1969 = **HOLTZMANN: MGH SCRIPTORES.**

HOLTZMANN, Robert (coord.), *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Libelli de lite imperatorum et pontificum (Ldl 2): Walrami et Herrandi epistolae de causa Henrici*

regis, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1969 = **HOLTZMANN: MGH LIBELLI.**

HOLTZMANN, Robert (coord.), *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Diplomata I: Ludowici Germanici Diploma*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1969 = **HOLTZMANN: MGH LUDOWICI.**

HOLTZMANN, Robert (coord.), *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Diplomata I: Conrad I; Henrici I*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1969 = **HOLTZMANN: MGH CONRAD.**

HOLTZMANN, Robert (coord.), *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum, Diplomata III: Henricii II*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1969 = **HOLTZMANN: MGH HENRICII II.**

HOLTZMANN, Robert (coord.), *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Fragmenta Registri Iohannis VIII Papaem*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1969 = **HOLTZMANN: MGH IOHANNIS.**

HOLTZMANN, Robert (coord.), *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Capitulare I*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1969 = **HOLTZMANN: MGH CAPITULARE I.**

HOLTZMANN, Robert (coord.), *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Concilia V*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1969 = **HOLTZMANN: MGH CONCILIA V.**

HOLTZMANN, Robert (coord.), *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Scriptores (in Folio)(SS): 4. Annales, chronica et historiae aevi Carolini et Saxonici, Vita S. Adalberti Episcopi*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1969 = **HOLTZMANN: MGH VITA ADALBERTI.**

- HOLTZMANN, Robert (coord.), *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Ludwig der Deuthsche, Karlmann und Ludwig der Jungere (DD LdD/ DD Km/ DD LdJ)*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1969 = **HOLTZMANN: MGH LUDWIG.**
- HOLTZMANN, Robert (coord.), *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Ottonis Episc. Frisingensis Chronica; Libelli de Lite, Imperatorum et Pontificum saeculis XI et XII conscripti, Tom. II, De causa Henrici regis*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1969 = **HOLTZMANN: MGH FRISINGENSIS CHRONICA.**
- HOLTZMANN, Robert (coord.), *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Epistolae Karolini aevi (V)*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1969 = **HOLTZMANN: MGH EPISTOLAE.**
- HOLTZMANN, Robert (coord.), *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Gesta Romanae Ecclesiae, Tom. II; Annales Regni Francorum; Capitulare Baiwaricum*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1969 = **HOLTZMANN: MGH ANNALES.**
- J.P. Migne editus; accurante Adalberto Hamman (1958). Patrologiae cursus Completus. Series Latina, Collectio Documenta Catholica Omnia, Tabulinum De Ecclesiae Magisterio, Vol. 54, SS Leo I Magnus – Epistolae [0440-0461]* = **PL: LEO I.**
- J.P. Migne editus; accurante Adalberto Hamman (1958). Patrologiae cursus Completus. Series Latina, Collectio Documenta Catholica Omnia, Tabulinum De Ecclesiae Magisterio, Vol. 20, SS. Zosimus – Epistolae et Decreta [0417-0418]* = **PL: ZOSIMUS.**
- J.P. Migne editus; accurante Adalberto Hamman (1958). Patrologiae cursus Completus. Series Latina, Collectio Documenta Catholica Omnia, Tabulinum De Ecclesiae Magisterio, Vol. 59, SS Gelasii I Papae – Aviti et Faustini* = **PL: GELASIUS.**
- JAFFE Philippus, *Regesta Pontificum Romanorum ab condita ecclesia ad Annum Post Christum Natum MCXCVIII edidit Philippus Jaffe, Veit et Comp., Lipsiae, 1885* = **JAFFE: REGESTA PONTIFICUM ROMANORUM.**

- KOS Milko, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 11, 1936 = **KOS: CONVERSIO.**
- LECHLER Marinum, FEYERABEND Hieronymi, *Innocentius IV Super libros quinque decretalium, Frankfurti ad Moenum*, 1570 = **INOCENȚIU AL IV-LEA, APPARATUS.**
- MOMMSEN Theodor, MEYER M. Paulus, *Theodosiani libri XVI cum Constitutionibus Sirmondianis et Leges novellae ad Theodosianum pertinentes; consilio et auctoritate Academiae litterarum regiae borussicae*, Voluminis I Pars Posterior, Berolini Apud Weidmannos, 1905 = **MOMMSEN: CODEX THEODOSIANI**
- PETIT Joannes, KERVER Theolmanum, *Hostiensis cardinalis Lectura in quinque decretalium Gregorianarum libros, Parisius*, 1512 = **HOSTIENSIS, LECTURA.**
- PHARR Clyde, *The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions*, traducere, comentarii, glosar și bibliografie de Clyde Pharr în colaborare cu Theresa Sherrer Davidson și Mary Brown Pharr, cu o intruducere de C. Dickerman Williams, Princeton Univeristy Press, 1952 = **PHARR: THEODOSIAN CODE.**
- SALAGII Stephani *presbytery quinque ecclesiensis sacrae theologiae doctoris de De Statu Ecclesiae Pannoniae*, *Quinque-Ecclesiis MDCCLXXVII*, Typis Joannis Josephi Engel = **SALAGII: DE STATU ECCLESIAE PANNONIAE.**
- STILTINGO, Joanne, *Vita Sancti Stephani regis Hungarie ex latinis et graecis, aliarumque gentium monumentis collecta, digesta, commentariis et observationibus illustrata, in qua Joannis Schwartzii, Hungari heterodoxi, adversus initia Religionis apud Ungaros Christianae, et Angelicam Regni Ungariae Coronam calumniae refutantur, a Joanne Stiltingo Societatis Jesu Theologo, continuatore Joannis Bollandi, Cassoviae, Typis Collegii Academici Soc. JESU, Anno M.DCC.LXVII* = **STILTINGO: VITA SANCTI STEPHANI.**
- TEUTONICUS Johannes, *Apparatus glossarum in Compilationem tertiam*, editat de Kenneth Pennington, Citta del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1981, MIC Series A3 = **TEUTONICUS: APPARATUS.**
- THIEL Andreas, *Epistolae Romanorum Pontificum Genuinae et Quae Ad Eos Scriptae Sunt A S. Hilario usque ad Pelagium II. Tomus I, AS Hilario ad S. Hormisdam*, Braunsberg, 1868 = **THIEL: EPISTOLAE ROMANORUM PONTIFICUM.**

VANDENHOECK & RUPRECHT, *Regesta Pontificum Romanorum Bohemia-Moravia Pontificia vel etiam Germania Pontificia Vol. V/3 Provincia Maguntienensis Pars VII*, Vandenhoeck & Ruprecht, 2011 = **VANDENHOECK: REGESTA PONTIFICUM ROMANORUM BOHEMIA-MORAVIA.**

VIGHETTI Oreste, *Henrici de Segusio Cardinalis Hostiensis Summa Aurea, ad vetustissimos codices summa fide diligentiaque nunc primum collata, atque ab innumeris erroribus, quibus scatebat hactenus, repurgata Venetiis 1574* = **HOSTIENSIS, SUMMA AUREA.**

WATSON Alan, *The Digest of Justinian*, traducere de Alan Watson, Vol. 1, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1998 = **WATSON: DIGEST.**

III. LITERATURĂ SECUNDARĂ

ALZATI Cezare, *În inima Europei; Studii de istorie religioasă a spațiului românesc*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, Centrul de Studii Transilvane, 1998.

AMANN Emile, DUMAS Auguste, *Histoire de l'Eglise depuis les origines jusqu'à nos jours*, Tome VII: „L'Église au pouvoir des laïques (888-1057)”, Paris, Bloud & Gay, 1943.

BEGUELIN Édouard, *Les fondements du régime féodal dans la Lex Romana Curiensis*, Paris, L. Larose, 1893.

BERNARDO Albanese, *La successione ereditaria in diritto romano antico*, Palermo, Tipografia Michele Montaina, 1949.

BERNARDO, Albanese, *La successione ereditaria in diritto romano antico*, Palermo, Tipografia Michele Montaina, 1949.

BETTI Maddalena, *The Making of Christian Moravia (858-882): Papal Power and Political Reality*, Leiden-Boston, Brill, , 2014.

BIRKS Peter, *New Perspectives in the Roman Law of Propriety; Essays for Barry Nicholas*, Oxford, Clarendon Press, 1989.

- BIRKS, Peter, *New Perspectives in the Roman Law of Propriety; Essays for Barry Nicholas*, Oxford, Clarendon Press, 1989.
- BOWLUS Charles R., *Franks, Moravians, and Magyars. The Struggle for the Middle Danube 788-907*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1995.
- BUCKLAND, W.W. (coord.), *Roman Law and Common Law; Second edition revised by F.H. Lawson*, Cambridge, Cambridge University Press, 1974.
- BUCKLAND W.W., *A Text-Book of Roman Law from Augustus to Justinian*, Cambridge, Cambridge at the University Press, 1921.
- BUCKLAND, W.W., *A Text-Book of Roman Law from Augustus to Justinian*, Cambridge, Cambridge at the University Press, 1921.
- Cluj-Napoca, 2019.
- CONGAR Yves, *L'Église. De saint Augustin à l'époque moderne*, Paris, Les Éditions du CERF, 1970.
- DE CEBINS, Marie-Madeleine, MATZ Jean-Michel, *Formation Intellectuelle et Culture du Clergé dans les Territoires Angevins (milieu du XIIIe – fin du XVe siècle)*, Collection de L'École Française de Rome 349, Roma: École Française de Rome, 2005.
- DE GIOVANNI Lucio, *Introduzione allo studio del diritto romano tardo antico*, Napoli, Jovene editore, 1999.
- ENGEL Pál, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei Medievale 895-1526*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2006.
- GAUDEMET Jean, *Etude sur le regime juridique de l'Indivision en Droit Romain*, Paris, Librairie du Recueil Sirey, 1934.
- GAUDEMET, Jean, *L'Eglise dans l'Empire Romain (IV-V siècles)*, Paris, SIREY, 1989.
- GIRARD, Paul Frederic, *Manuel Elementaire de Droit Romain*, quatrieme edition, Librairie Nouvelle de Droit et de Jurisprudence, Paris, 1906.
- GOLDBERG Eric Joseph, *Struggle for Empire: Kingship and Conflict under Louis the German, 817-876*, Ithaca and London, Cornell University Press, 2006.
- HEFELE Joseph Charles, *Histoire des Conciles d'après les documents originaux*, Tome I, Paris, 1907.

- HONORE Tony, *Law in the Crisis of Empire 379-455 AD; The Theodosian Dynasty and its Quaestors; With a „Palingenesia” of Laws of the Dynasty*, Clarendon Press, Oxford, 1998.
- IVANKA Endre V., *Elenic și creștin în viața spirituală a Bizanțului târziu*, Nemira Publishing House, București, 2013.
- JASPER Detlev, FUHRMANN Horst, *Papal Letters in the Early Middle Ages*, Washington D.C., The Catholic University of America Press, 2001.
- LEVY Ernst, *West Roman Vulgar Law; The Law of Propriety*, American Philosophical Society, Independence Square, Philadelphia, 1951.
- LEVY, Ernst, *West Roman Vulgar Law; The Law of Propriety*, Philadelphia, American Philosophical Society, Independence Square, 1951.
- LIETZMANN, H., *Histoire de l'Eglise Ancienne, Tome II : Ecclesia Catholica*, Paris, Payot, 1937.
- LÖHR Winrich, *Western Christianities*, în CASIDAY, NORRIS F.W. (coord.), *Cambridge History of Christianity. Constantine to c.600*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007.
- MADGEARU Alexandru, *Expansiunea maghiară în Transilvania*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2019.
- MADGEARU Alexandru, *Românii în opera Notarului Anonim*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală, Centrul de Studii Transilvane, 2001.
- MEYENDORFF John, *Byzantine Theology*, Fordham University Press, 1983.
- MEYENDORFF John, *Imperial Unity and Christian Divisions; the Church 450-680 A.D.*, Crestwood, New York, St. Vladimir's Seminary Press, 1989.
- MEYENDORFF, John, *Imperial Unity and Christian Divisions; the Church 450-680 A.D.*, New York, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, 1989.
- NEIL Bronwen, ALLEN Pauline, *The Letters of Gelasius I (492-496), Pastor and Micro-Manager of the Church of Rome (în continuare Bronwen Letters)*, Belgium, Brepols, 2014.
- PASCU Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei*, Cluj, Vol. I, Ediția a II-a, Editura Dacia, 1972.
- PELIKAN Jaroslav, *Christianity and Clasical Culture*, New Haven & London, Yale University Press, 1993.
- PELIKAN Jaroslav, *The Christian Tradition, Vol.I: The Emergence of Catholic Tradition*, Chicago and London, The University of Chicago Press, 1971.

- PETRI Vittorio, *La Chiesa di Roma e le missioni "ad gentes" (sec. VIII-IX)* în MACCARRONE Michele (coord.), *Il primato del vescovo di Roma nel primo millenio. Ricerche e testimonianze. Atti del Symposium Storico-Teologico, Roma, 9-13 ottobre 1989*, Citta del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 1991.
- PIETRI Charles, PIETRI Luce (coord.), *Storia del cristianesimo. Religione, politica, cultura. Vescovi, monaci e imperatori (610-1054)*, Vol. IV, Roma, Borla/Città Nuova, 1999.
- PLATON Alexandru Florin, MALEON Bogdan-Petru, *O istorie a Europei de Apus în Evul Mediu: De la Imperiul Roman târziu la marile descoperiri geografice (sec.V-XVI)*, București, Editura Polirom, 2010.
- PLATON Alexandru Florin, RADVAN Laurențiu, *De la Cetatea lui Dumnezeu la edictul de la Nantes: Izvoare de istorie medievală (secolele V-VI)*, Iași, Editura Polirom, 2005.
- POHL Walter, WOOD Ian, REIMITZ Helmut, *The Transformation of Frontiers from late Antiquity to the Carolingians*, Leiden-Boston, Brill, 2001.
- POP Ioan-Aurel, NAGLER Thomas (coord.), *Istoria Transilvaniei*, Vol. I (până la 1541), Cluj-Napoca, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, 2003.
- POP Ioan-Aurel, *Românii și maghiarii în secolele IX-XIV; Geneza statului medieval în Transilvania*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, Centrul de Studii Transilvane, 1996.
- PRICE, Richard (coord.), *Chalcedon in Context; Church Councils 400-700*, Liverpool University Press, 2009.
- PUGLIESE, Giovanni (coord.), *Instituzioni di Diritto Romano*, Terza edizione, G. Giappichelli Editore, Torino, 2012.
- RANDAZZO, Salvo (coord.), *Religione e Diritto Romano; La cogenza del rito*, Tricase, Libellula, 2015.
- SĂLĂGEAN Tudor, *Țara lui Gelou; Contribuții la Istoria Transilvaniei de Nord în secolele IX-XI*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2006.
- SCHULZ, Fritz, *Classical Roman Law*, Clarendon Press, Oxford, 1951.
- SCHULZ, Fritz, *History of Roman Legal Science*, Clarendon Press, Oxford, 1953.
- SCHULZ, Fritz, *The Principles of Roman Law*, Clarendon Press, Oxford, 1936.
- STEPHENS, Christopher W.B., *Canon Law and Episcopal Authority; The Canons of Antioch and Serdica*, Oxford, Oxford University Press, 2015.

- STEVENSON, J, *Creeds, Councils and Controversies; Documents illustrative of the history of the Church A.D. 337-461*, S.P.C.K, London, 1972.
- SULLIVAN Richard E., *Christian Missionary Activity in the Early Middle Ages*, U.K. Variorum, Ashgate Publishing, 1999.
- ULLMANN, Walter, *The Church and the Law in the Earlier Middle Ages; Selected Essays*, Variorum Reprints, London, 1975.
- ULLMANN, Walter, *The Growth of Papal Government in the Middle Ages; A study in the ideological relation of clerical to lay power*, Methuen & Co. Ltd. London, 1962.
- VLASTO A.P., *The Entry of the Slavs into Christendom: an introduction to the medieval history of the slavs*, Cambridge, Cambridge University Press, 1970.
- VON HARNACK Adolf, *History of Dogma*, Vol. II, traducere din originalul german de Neil Buchanan, New York Dover Publications. INC., 1961.

IV. REVISTE ȘI ARTICOLE ȘTIINȚIFICE

- ALEXANDER P.J. „The Papacy, the Bavarian Clergy, and the Slavonic Apostles” în *The Slavonic and East European Review*, Vol. XX, 1941.
- ANTONETTI Antonio, „Le istituzioni ecclesiastiche dell’Italia meridionale nel Duecento tra centralizzazione e resistenze” în *Schola Salernitana – Annali*, XXVIII, 2023.
- BARRACLOUGH Geoffrey, „The Making of a Bishop in the Middle Ages: the part of the Pope in Law and Fact” în *The Catholic Historical Review*, Vol. 19, No. 3 (Oct. 1933).
- BASDEVANT-GAUDEMET Brigitte, „Quelques réflexions sur la *Libertas Ecclesiae* dans les procédures de désignations épiscopales au cours des siècles” în *Revue Historique de Droit Français et Étranger (1922-)*, vol. 94, nr. 1, 2016.
- BENSON Robert L., „Election by Community and Chapter Reflections on Co-Responsibility in the Historical Church” în *Jurist*, Vol. 31, No. 1, 1971.
- BRUGNOTTO Guiliano, „L’apporto dell’Ostiense al processo di elezione del vescovo in epoca medievale” în *Ephemerides Iuris Canonici*, 53, 2013.
- CARON Pier Giovanni, „Les élections épiscopales dans la doctrine et la pratique de l’Église” în *Cahiers de civilisation médiévale*, 11e année, No. 44, Octobre-December 1968.

- CĂTĂLIN Rusu, „New Interpretations Regarding *Duo sunt* of Pope Gelasius in Romanian Historiography” în *Ephemeris DacoRomana, Serie Nuova*, XXI, 2019.
- CĂTĂLIN Rusu, „Quelques considérations sur le discours de la primauté pontificale. Les principes de droit héréditaire et le domanial romain (IV-IX siècles)” în *Schola Salernitana – Annali*, XXV (2020).
- COTTRELL Alan, *Auctoritas and Potestas: A Reevaluation of the Correspondence of Gelasius I on papal-imperial relations*, Mediaeval Studies, Nr. 55.
- CSIZMADIA Andor, „The Origins of University Education in Hungary” în *Acta Juridica Academiae Scientiarum Hungariae*, Tomus IX (1-2), 1967.
- D’ALTEROCHE Bernard, „Le statut du pallium dans le droit canonique classique de Gratien a Hostiensis (vers 1140-1270),” în *Revue historique de droit français et étranger* (1922-), Vol. 83, No. 4 (Octobre-Décembre 2005).
- DE HALLEUX Andre, „Le Concile de Chalcedoine” în *Revue des Sciences Religieuses*, Tome 67, fascicule 2, 1993.
- DVORNIK F., „Pope Gelasius and Emperor Anastasius I” în *Byzantinische Zeitschrift*, 44 (1-2) (1951)
- FOURNIER Paul, „Le premier manuel canonique de la Reforme du XI siècle” în *Mélanges d'Archéologie d'Histoire*, T. XIV, École Français de Rome, Rome, 1894.
- GAUDEMET Jean, „La transmission des constitutions relatives au droit successoral au Bas-Empire et dans les royaumes barbares” în *RIDA*, 3es., 7 (1960), pp. 399-435.
- GERGELY Kiss, „Az esztergomi érsek királyi egyházak feletti jog-hatóságának kialakulása a 11–13. Században” [„Formarea jurisdicției arhiepiscopiei de Esztergom cu privire la bisericile regale”] în *Századok* 145. (2011).
- GERGELY Kiss, „Mutatis mutandis? Les mutations de la pensée juridictionnelle des prélats hongrois à la fin du XII et au début du XIII siècle” în *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis VII*, Regeunt M. Font- G. Kiss, Pécs, 2013.
- GYÖRFFY György, „La Christianisation de La Hongrie.”, *Harvard Ukrainian Studies*, vol. 12/13, 1988.
- JONKERS E. J., „Pope Gelasius I and the Civil Law” în *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, XX (1952).

- KEMPF Friedrich, „Il Papato dal secolo VIII alla meta del secolo XI” in *Problemi della Storia della Chiesa l'Alto Medioevo, II. Corso di aggiornamento per professori di storia dei Seminari d'Italia*, Passo della Mendola, 30 agosto – 4 settembre 1970, Vita e Pensiero, 1973.
- KUTTNER Stephan, „Repertorium der Kanonistik (1140-1234). Prodrum Corporis Glossarum, I” in *Studi e Testi*, 71, Biblioteca Apostolica Vaticana, Citta del Vaticano, 1937.
- KUTTNER Stephan, SMALLEY Beryl, „The *Glossa Ordinaria* to the Gregorian Decretals” in *The English Historical Review*, Vol. 60, Nr. 236, 1945.
- LA PIRA Giorgio, „La successione ereditaria intestata e contro il testamento in diritto romano” in *Pubblicazioni della R. Universita degli Studi di Firenze. Facolta di Giurisprudenza 3*, Vallecchi Editore, Firenze, 1935.
- LADNER Gerhart B., „Aspects of Mediaeval Thought on Church and State” in *The Review of Politics*, Vol. 9, No. 4 (Oct., 1947).
- LE BRAS Gabriel, „Le Droit Romain au service de la domination pontificale” in *Revue historique de droit français et étranger (1922-)*, Quatrième série, Vol. 26 (1949).
- RANDAZZO Salvo, „The Nature of Partnership in Roman Law” in *Australian Journal of Legal History*, No. 5, 2005.
- STULRAJTEROVA Katarina „The Non-alientation clause in the Hungarian and English Coronation Oaths: an unjustified Papal assumption” in *Bulletin of Medieval Canon Law*, New Series, Vol. 29 (2011).
- ULLMANN Walter, „Leo I and the Theme of Papal Primacy” in *The Journal of Theological Studies*, New Series, Vol. 11, No.1 (April 1960).
- VETULIANI Adam, „Les manuscrits de Gratien et des œuvres des decretistes dans le bibliothèques polonaises” in *Studia Gratiana*, Vol. 1, Institutum iuridicum universitatis studiorum, 1953.
- WATT J. A., „The Theory of Papal Monarchy in the Thirteenth Century: The Contribution of the Canonists” in *Traditio*, Vol. 20 (1964).

V. VOLUME COLECTIVE

- BLUMENTHAL Uta-Renate, „Liber Extra 5.6.17 (Ad liberandam): A Surprising Commentary by Hostiensis” în *La Formazione Del Diritto Comune; Giuristi e diritti in Europa (secoli XII-XVIII) a cura di Paola Maffei e Gian Maria Varanini*, Firenze University Press, 2014.
- CARILE Antonio, *La sacralità rituale dei ΒΑΣΙΛΕΙΣ bizantini*, în CARDINI Franco, SALTARELLI Maria (coord.), *Adveniat Regnum. La regalità sacra nell'Europa Cristiana*, Name, Genova, 2000.
- DE JONG Mayke „Ecclesia and the early medieval polity” în POHL Walter, REIMITZ Helmut, AIRLIE Stuart. (coord.), *Staat im frühen Mittelalter. Forschungen zur Geschichte des Mittelalters*, 11, Denkschriften der philosophisch-historischen Klasse, 334, Wien, 2006.
- DELIVRE Fabrice, „Une constitution électorale: Théories et pratiques au miroir de *Quia propter*” în LARSON Atria A., MASSIRONI Andrea (coord.), *The Fourth Lateran Council and the Development of Canon Law and the „ius commune”*, Brepols, 2024.
- ERDŐ Péter „Ecclesiastical Procedure in Eastern Central Europe” în HARTMANN Wilfried, PENNINGTON Kenneth (coord.) *The History of Courts and Procedure in Medieval Canon Law*, The Catholic University of America Press, Washington D.C., 2016.
- GALLAI Gergely, „Some observations on Paulus Hungarus and his *Notabilia*” în BELLOMO Manlio, CONDORELLI Orazio (coord.), *Proceedings of the Eleventh International Congress of Medieval Canon Law. Catania, 30 July- 6 August 2000*, Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano, 2006.
- HARTMANN Wilfried, PENNINGTON Kenneth (coord.), *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period 1140-1234. From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX*, The Catholic University of America Press, Washington D.C., 2008.
- KITTEL Gerhard, FRIEDRICH Gerhard (coord.), *Grande Lessico del Nuovo Testamento*, trad. în italiană din originalul german de MONTAGNINI F., SCARPAT G., SOFFRITTI O., Vol. I-II, Paideia, Brescia, 1971.
- KOSZTOLNYIK Zoltan J., „The Influence of Canon Law on Royal Legislation and the Education of Churchmen in Hungary during the XII-XIII centuries” în BELLOMO Manlio, CONDORELLI Orazio (coord.), *Proceedings of the Eleventh International*

- Congress of Medieval Canon Law. Catania, 30 July- 6 August 2000*, Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano, 2006.
- KUTTNER Stephen, „On *Auctoritas* in the Writing of Medieval Canonists: the Vocabulary of Gratian” în *Studies in the history of medieval canon law*, Variorum, London, 1990.
- MACCARONE Michele, „Sedes Apostolica – Vicarius Petri. La perpetuità del primato di Pietro nella Sede e nel vescovo di Roma (secoli III-VIII)” în ORLANDO J., *Il Primato Del Vescovo Di Roma Nel Primo Millennio; Ricerche e testimonianze. Atti del Symposium Storico-Teologico Roma 9-13 Ottobre 1989*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 1991.
- MAKDISI George, SOURDEL Dominique, SOURDEL-THOMINE Janine (coord.), *La notion d'autorité au Moyen Age: Islam, Byzance, Occident: Colloques internationaux de la Napoule, session des 23-26 octobre 1978*, Presses Universitaires de France, Paris, 1982.
- MONTAUBIN Pascal, „Innocent III et les nominations épiscopales en Italie” în SOMMERLECHNER Andrea (coord.), *Innocenzo III Urbs et Orbis. Atti del Congresso Internazionale Roma, 9-15 settembre 1998*, Vol. II, Presso la Società alla Biblioteca Vallicelliana, Roma, 2003.
- MUNIER Charles, *La question des appels à Rome d'après la Lettre 20 d'Augustin*, în MUNIER Charles, *Vie conciliaire et collections canoniques en Occident IVe- XIIe siècle*, Variorum Reprints, London 1987.
- PENNINGTON Kenneth, „Enrico da Susa (Cardinal Hostiensis) (ca. 1200-1271)” în DOMINGO Rafael, CONDORELLI Orazio (coord.), *Great Christian Jurists in Italian History*, Cambridge University Press, Cambridge, 2021.
- PENNINGTON Kenneth, *Law, Church and Society; Essays in honor of Stephan Kuttner*, University of Pennsylvania Press, 1977.
- PIETRI Charles, PIETRI Luce, VAUCHEZ Andre, VENARD Marc, MAYEUR Jean-Marie, *Storia del Cristianesimo; Religione-Politica-Cultura, Vol. 3: Le Chiese d'Oriente e d'Occidente (432-610)*, Edizione Borla, 1997.
- PRICE Richard, WHITBY Mary, *Chalcedon in Context; Church Councils 400-700*, Liverpool University Press, 2009.

- REIMITZ Helmut, „Conversion and Control: The Establishment of Liturgical Frontiers in Carolingian Pannonia” in Walter Pohl *et alii*, *The Transformation of Frontiers: From Late Antiquity to the Carolingians*, Brill, 2001.
- RIVIECCIO Giorgio, *La lotta per le Investiture, a cura di Marina Montesano*, Corriere de la Sera, Milano, 2023.
- ROLKER Christof (coord.), *New Discourses in Medieval Canon Law Research. Challenging the Master Narrative*, Brill, 2019.
- SABA Agostino, CASTIGLIONI Carlo (coord.), *Storia dei Papi, Volume Primo: Da San Pietro a Celestino V*, Unione Tipografico; Editrice Torinese, Roma, 1945.
- SCHIOPPA Antonio Padoa, „Sul principio della rappresentanza diretta nel Diritto canonico classico” in KUTTNER Stephan (coord.), *Proceedings of the Fourth International Congress of Medieval Canon Law*, Toronto, 21-25 August 1972, Biblioteca Apostolica Vaticana, Citta del Vaticano, 1976.
- SUMMERLIN Danica, EICHBAUER Melodie H. (coord.), *The Use of Canon Law in Ecclesiastical Administration, 1000-1234*, Brill, 2019.
- THIERRY Genevieve Buhrer, „Épiscopat et royauté dans le monde carolingien” in SASSIER Y., FALKOWSI W. (coord.), *Le monde carolingien: bilan, perspectives, champs de recherches. Actes du colloque international de Poitiers, Centre d'Études supérieures de Civilisation médiévale, 18-20 novembre 2004*, Brepols, 2010.
- TIERNEY Brian, „Hostiensis and Collegiality” in Stephan Kuttner, *Proceedings of the Fourth International Congress of Medieval Canon Law*, Monumenta Iuris Canonici, Series C5, Vatican City, 1976.
- WATT J. A., „The Use of the Term `Plenitudo Potestatis` by Hostiensis” in KUTTNER Stephan, RYAN J. Joseph, *Proceedings of the Second International Congress of Medieval Canon Law: Boston College, 12-16 August 1963*, Monumenta Iuris Canonici, Series C, Subsidia, Vol. 1, E. Civitate Vaticana, S. Congregatio de Seminariis et Studiorum Universitatibus, 1965.
- WATT John A., „Hostiensis on `Per venerabilem`: The Role of the College of Cardinals” in P. LINEHAN P., TIERNEY Brian (coord.), *Authority and Power: Studies on Medieval Canon Law and Government Presented to Walter Ullmann*, Cambridge, 1980.

VI. LUCRĂRI SPECIALE

- AVONDO Eduardo Ruffini, *Il principio maggioritario nella storia del Diritto Canonico*, Tipografia Modenese, Modena, 1925.
- BARABÁS Gábor, *Delegated Papal Jurisdiction in Arpadian Hungary. Bishops – provosts – papal chaplains*, Research Centre for the Humanities, Budapest, 2023.
- BATIFFOL Pierre, *Le Siege Apostolique (359-451)*, J. Gabalda, Paris, 1924.
- BENSON Robert L., *The Bishop-Elect. A Study in Medieval Ecclesiastical Office*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1968.
- CALASSO Francesco, *Medio Evo del Diritto, Vol. I: Le Fonti*, Dott. A. Guiffre Editore, Milan, 1954..
- CONGAR Yves, *Droit ancien et structures ecclésiales*, Variorum Reprints, London, 1982.
- CONGAR Yves, *L'Église: de saint Augustine à l'époque moderne (Histoire des dogmes, 20)*, Paris, Les Éditions du Cerf, 1970.
- CORTESE Ennio, *Il Diritto Nella Storia Medievale, Vol. II: Il Basso Medievale*, Il Cigno Galileo Galilei Edizioni di Arte e Scienza, Roma, 1995.
- CORTESSE Enio, *Il Diritto nella Storia Medievale, Vol. I: l'Alto Medioevo*, Il Cigno Galileo Galilei Edizioni di Arte e Scienza, Roma, 1995.
- DINCĂ Adinel Ciprian, *Instituția episcopală latină în Transilvania medievală (sec. XI/XII-XIV)*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2017.
- DUGGAN Charles, *Decretal Collections and their importance in English history*, The Athlone Press, University of London, 1963.
- ERDŐ Péter, *Storia della Scienza del Diritto Canonico. Una introduzione*, Pontificia Università Gregoriana, Roma, 1999.
- ERDŐ Péter, *Storia delle Fonti del Diritto Canonico*, Marcianum Press, Venezia, 2008.
- FERME Brian Edwin, *Introduzione alla Storia delle Fonti del Diritto Canonico, I - Il Diritto Antico fino al Deretum di Graziano*, Pontificia Università Lateranense, Mursia, 1998.
- FOURNIER Paul, *Histoire Des Collections Canoniques en Occident depuis les Fausses Décrétales jusqu'au Décret de Gratien*, Tome II: De la Reforme Grégorienne au Décret de Gratien, Paris, Recueil Sirey, 22, Rue Soufflot, 1932.

- GALLAGHER Clarence S.J., *Canon Law and the Christian Community; The Role of Law in the Church According to the Summa Aurea of Cardinal Hostiensis*, Universita Gregoriana Editrice, Roma, 1978.
- GALLAGHER, Clarence S.J., *Canon Law and the Christian Community; The Role of Law in the Church According to the Summa Aurea of Cardinal Hostiensis*, Roma, Universita Gregoriana Editrice, 1978.
- GAUDEMET Jean, *Église et Société en Occident au Moyen Age*, Variorum Reprints, London, 1984.
- GAUDEMET Jean, *L'Église dans l'Empire Romain (IVe-V siècles) (Histoire du Droit et des Institutions de l'Église en Occident, t. III)*, Sirey, Paris, 1958.
- JASPER Detlev, FUHRMANN Horst, *Papal Letters in the Early Middle Ages*, The Catholic University of America Press, Washington D.C., 2001.
- KUTTNER Stephan, *Collected studies; studies in the history of Medieval Canon Law*, Variorum, Aldershot, 1990.
- LE BRAS Gabriel, *Institutions ecclésiastiques de la Chrétienté médiévale*, Ed. Bloud & Gay, Paris, 1950.
- LEGENDRE Pierre, *La pénétration du droit romain dans le droit canonique de Gratien à Innocent IV (1140-1254)*, teză de doctorat susținută la 28 iunie 1957, Jouve, Paris, 1964.
- LEMESLE, Bruno, *Le Gouvernement des évêques; La charge pastorale au milieu du Moyen Age*, Presses Universitaires de Rennes, 2015.
- LUCHAIRE Achille, *Innocent III; La Papauté et L'Empire*, Librairie Hachette, Paris, 1906.
- MAZEL Florian, *L'Eveque et le Territoire; l'invention medievale de l'espace (V-XIII siecle)*, Editions du Seuil, Paris, 2016.
- MELLONI Alberto, *Innocenzo IV; La concezione e l'esperienza della cristianita come "regimen unius personae"*, Marietti, 1990.
- MEYENDORF John, *Imperial Unity and Christian Divisions; The Church 450-680*, St. Vladimir's Seminary Press, New York, 1989.
- MICCOLI, Giovanni, *Chiesa Gregoriana. Ricerche sulla Riforma del secolo XI*, Herder Editrice e Libreria, Roma, 1999.
- MOORE John C., *Pope Innocent and his World*, Ashgate, Sydney, 1999.

- MULLER Wolfgang P., *Huguccio. The Life, Works, and Thought of a Twelfth-Century Jurist*, Studies in Medieval and Early Modern Canon Law, Volume 3, The Catholic University of America Press, Washington D.C., 1994.
- PATETTA Federico, *Studi sulle fonti giuridiche medievali*, Bottega d'Erasmus, Torino, 1967.
- PENNINGTON Kenneth, *Papa și Episcopii. Monarhia Pontificală în secolele al XII-lea și al XIII-lea*, traducere de Cătălin Rusu și Tudor Ștefănescu, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2023.
- PENNINGTON Kenneth, *Pope and Bishops. The Papal Monarchy in the Twelfth and Thirteenth Centuries*, University of Pennsylvania Press, 2015.
- PENNINGTON Kenneth, *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period 1140-1234. From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX*, The Catholic University of America Press, Washington D.C., 2008.
- RICHARDS Jeffrey, *The Popes and the Papacy in the Early Middle Ages 476-752*, Routledge & Kegan Paul, Boston and Henley, London, 2012.
- RICHARDS Jeffrey, *The Popes and the Papacy in the Early Middle Ages 476-752*, Routledge & Kegan Paul, London, Boston and Henley, 1979.
- ROBERTI M. (coord.), *Le Collezioni Giustinianee e il Cristianesimo*, Atti del Congresso Internazionale di Diritto Romano (Bologna e Roma XVII-XXVII Aprile MCMXXXIII), Istituto di studi romani, Volume Secundo Roma, Prem. tipografia successori F.lli Fusi, Pavia, 1935.
- ROLKER Christof, *Canon Law in the Age of Reforms*, History of Medieval Canon Law, The Catholic University of America Press, Washington D.C., 2023.
- SABA Agostino, *Storia Dei Papi, Volume Primo: Da San Pietro a Celestino V*, Unione Tipografica – Editrice Torinese, 1945.
- SESSA Kristina, *The Formation of Papal Authority in Late Antique Italy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
- STEPHENS Christopher W.B., *Canon Law and Episcopal Authority; The Canons of Antioch and Sardica*, Oxford University Press, Oxford, 2015.
- STEVENSON J., *Creeds, Councils and Controversies; Documents illustrative of the history of the Church A.D. 337-461*, S.P.C.K., London, 1972.

- STEVENSON, J, *Creeds, Councils and Controversies; Documents illustrative of the history of the Church A.D. 337-461*, London, S.P.C.K, 1972.
- TIERNEY Brian, *Foundations of the Conciliar Theory. The Contribution of the Medieval Canonists from Gratian to the Great Schism*, Cambridge at the University Press, 1955.
- TURCUȘ Șerban, *Sfântul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*, Editura Enciclopedică, București, 2001.
- ULLMANN Walter, *Gelasius I. (492-496): Das Papsttum an der Wende der Spätantike zum Mittelalter (Päpste und Papsttum)*, Ed. A. Hiersemann, Stuttgart, 1981.
- ULLMANN Walter, *The Church and the Law in the Earlier Middle Ages; Selected Essays*, Variorum Reprints, London, 1975.
- ULLMANN Walter, *The Growth of Papal Government in the Middle Ages: A Study in the Ideological Relation of Clerical to Lay Power*, Methuen & Co, London, 1962.
- WEHRLE René, *De la Coutume dans le Droit Canonique. Essai Historique s'étendant des Origines de l'Église au pontificat de Pie XI*, Librairie du Recueil Sirey, Paris, 1928.
- WOOD Susan, *The Proprietary Church in the Medieval West*, Oxford University Press, New York, 2006.

VII. DICȚIONARE

- NAZ Raoul, *Dictionnaire du Droit Canonique, Tome Quatrième, Conditions-Droits Acquis*, Librairie Letouzey et Ane 87, Paris, 1942.
- BERGER Adolf, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, American Philosophical Society, Philadelphia, ediție republicată în 1991.